

NEKATERE ZNAČILNOSTI NOVEJŠEGA KAPITALIZMA

Jože Goričar

Po neki teoretični tezi naj bi bilo bistvo splošne krize kapitalizma v tem, da obstajata v svetu dva družbenoekonomska sistema, kapitalistični in socialistični. Ta teza je zgrešena, ker zanemarja vprašanje o notranjih protislovjih v kapitalizmu samem in kaže na zunanja nasprotja med dvema različnima sistemoma. Eno temeljnih spoznanj marksistične znanstvene misli pa je, kakor je znano, da so *notranja* protislovja poglavitni činitelj družbenih dogajanj. Splošno krizo kapitalizma in njeno bistvo je treba tedaj iskati in odkrivati v kapitalističnem družbenoekonomskem sistemu samem.

Ni dvoma, da so oktobrska revolucija in druge socialistične revolucije, ki so se bile dogodile zadnjih štirideset let, močno poglobile splošno krizo kapitalizma, niso pa je povzročile. Ta kriza je starejšega datuma in spremlja kapitalistično družbo vse od nastanka monopolnega kapitalizma naprej. Le-ta je namreč prinesel s seboj zaostrene ter v svetovni obseg razrastle ciklične krize, dalje strahotno poglobljene razlike med razvitimi in nerazvitimi območji, ki se še venomer poglobljajo, povečan pritisk na delavski razred in na delovne množice sploh, zlasti v kolonijah in odvisnih deželah, orjaški konkurenčni boj med posameznimi nacionalnimi gospodarstvi, ki je vodil do svetovnih vojn, pa zelo intenziven razmah delavskega gibanja v svetu, osvobodilna gibanja kolonijalnih in podjarmljenih ljudstev, socialistične revolucije in podobno. Vse te okoliščine, do katerih je pripeljal monopolni kapitalizem in ki ga stalno spremljajo, so obenem tudi simptomi njegove splošne krize.

Splošna kriza kapitalističnega sistema se je začela nekako s prehodom od predmonopolnega k monopolnemu kapitalizmu, do katerega je pripeljal osnovno protislovje med družbeno naravo proizvodnje in privatnim prilaščanjem. V zgodovinskem razvoju oba pojava precej sovpadata in je zato tudi monopolni kapitalizem sam v določenem smislu simptom splošne krize, eden njenih mnogoštevilnih zunanjih znakov.

Razvojni proces kapitalizma je namreč istoveten s procesom njegovega razpadanja kot družbenoekonomskega sistema, ki temelji na privatnolastniškem gospodarstvu. Med tem razvojem se ta sistem vedno bolj oddaljuje od klasičnih, predmonopolnih, iz privatne lastnine izvirajočih oblik in uvaja zmeraj več elementov družbenega gospodarjenja. Poglavitno gibalno tega dogajanja je že omenjeno osnovno protislovje kapitalizma. Tako se kaže v novejši dobi splošna družbena zakonitost, da vse zgodovinsko dogajanje giblje konec koncev razvoj proizvodnih sredstev. Kapitalistični način gospodarstva je povzročil, da so dobila proizvodna sredstva — z njimi vred pa vsa proizvodnja — eminentno družbeni značaj, ki venomer narašča. Tej družbeni naravi proizvodnih sredstev in proizvodnje pa stoji nasproti privatno prisvajanje proizvodov, ki se je ohranilo v kapitalizmu iz starejših gospodarskih sistemov. V tem pa je ravno bistvo osnovnega protislovja med družbeno naravo proizvodnje in privatnim prisvajanjem, ki neposredno giblje nadaljnji razvoj kapitalistične ekonomike in prek nje buržoazne družbe v celoti.

Ker gre pri tem procesu za razvoj kapitalizma, to je takšnega družbenega sistema, ki temelji na privatni lastnini proizvodnih sredstev — ali z drugimi besedami, na monopolu buržoaznega razreda nad produkcijskimi sredstvi, kar ima za posledico popolno ločitev neposrednih proizvajalcev od teh sredstev in pogojev za delo sploh — je razumljivo, da veljajo tiste nujnosti, ki so značilne za predmonopolni kapitalizem in ki so določale njegov mehanizem, tudi za vse poznejše razvojne stopnje, vse do državnega kapitalizma. Navzemale so le drugačne oblike in so dobivale drug pomen.

Znano je, da se kaže osnovno protislovje kapitalizma v predmonopolnem obdobju med drugim tudi kot protislovje med organiziranostjo posameznih gospodarskih podjetij (ki jo narekuje stihija tržišča) in pa anarhičnostjo celotnega kapitalističnega gospodarskega sistema. V skladu z naraščanjem družbene narave proizvodnje, ki jo povzroča tehnični napredek, pa se spreminja to protislovje tako, da zajema organiziranost zmeraj večja in večja področja. Že v prvem obdobju kapitalizma, v dobi tako imenovanih privatnokapitalističnih monopolov, so organizirane cele gospodarske panoge, tiste namreč, ki jih zajemajo posamezna monopolistična združenja. Tej organiziranosti pa stoji nasproti anarhičnost nacionalnih gospodarstev, kakor tudi kapitalističnega gospodarstva kot svetovnega sistema. Ni naključje, da sovpada prehod od predmonopolnega k monopolnemu kapitalizmu z dobo, ko je elektrika kot nova pogonska sila v industriji v začetku tega stoletja temeljito zrevolucionirala dosedanje tehnološke procese in organizacijo

produkcije: povečana družbena narava proizvodnje je terjala nove, ustrezne načine gospodarjenja. Ti novi načini gospodarjenja so ravno kapitalistični monopoli.

Razvoj pa se tudi na tej stopnji ni ustavil. Velika gospodarska kriza v letih 1929 do 1932 je bila doslej najresnejši opomin, da se »način proizvodnje punta proti privatnolastniški obliki menjave«. Buržoazija je na ta opomin odgovorila tako, da je začela s svojo, buržoazno državo energično posegati v ekonomske procese. S tem je začel kapitalizem privatnih monopolov prehajati v državni kapitalizem, v ekonomski etatizem. Protislovje, o katerem govorimo, je na tej stopnji razvoja evoluiralo tako, da zajema organiziranost bolj ali manj že cela nacionalna gospodarstva. Organiziranost gospodarstva pa pomeni načrtno, tedaj — vsaj v nekem smislu — družbeno gospodarjenje. Zakaj ekonomska intervencija države odvzema privatni lastnini produkcijskih sredstev dobršen del njene *privatnolastniške* vsebine in njenih *privatnolastniških* ekonomskih funkcij in jih prenaša na državo, se pravi na *družbeni* organizem, čeprav je ta še v rokah buržoaznega razreda. Tej, vse večji organiziranosti posameznih nacionalnih gospodarstev pa stoji slej ko prej nasproti anarhičnost, stihija kapitalističnega svetovnega gospodarskega sistema. To pa je drugi pol osnovnega protislovja kapitalizma, kakor se kaže na današnji razvojni stopnji. Značilen izraz tega protislovja so med drugim tudi velike razlike med gospodarsko razvitimi in nerazvitimi območji v svetu.

Pa tudi s tem še ni konec razvoja kapitalističnega družbenoekonomskega sistema, ki je obenem proces njegovega razpadanja. Sodobna industrijska revolucija, ki sta jo sprožila atom in elektronika, prinaša buržoazni ekonomiki zmeraj nove probleme, izvirajoče iz anarhičnosti svetovnega gospodarskega sistema. Zato ni naključje, da se pojavljajo ravno v našem času, ko je družbena narava proizvodnih sredstev in proizvodnje vnovič silno narasla, močna hotenja in poizkusi, kako vnesti organiziranost in načrt v ta sistem kot celoto. Zunanji znak teh hotenj in poizkusov so različni regionalni in mednarodni ekonomski organizmi, pa tudi tisto ekonomsko prizadevanje, ki ga nazivamo organizirano pomoč nerazvitim območjem v svetu.

Na primeru progresivno razvijajočega se protislovja med organiziranostjo posameznih gospodarskih področij in anarhičnostjo kapitalizma kot družbenoekonomskega sistema smo hoteli pokazati, da veščajo temeljne nujnosti, zakonitosti kapitalističnega družbenega sistema med vsem njegovim razvojem, da pa se med tem razvojem spreminjajo tako po obliki kakor po pomenu. Podobno velja tudi za vse druge temeljne nujnosti kapitalizma.

Vzemimo na primer proces stagnacije in gnitja, ki ga kot eno poglavitnih posledic monopolnega kapitalizma ugotavlja V. I. Lenin v svoji študiji o imperializmu. Naivno bi bilo in nikakor ne bi bilo v skladu z družbeno resničnostjo, če bi to tezo ilustrirali s trditvijo, češ da se v monopolnem kapitalizmu, se pravi zadnjih pet, šest desetletij, produktivne sile niso prav nič razvile, nasprotno, da so celo nazadovale v svojem razvoju. Takšne in podobne trditve bi demantirala že sama okoliščina, da doživlja svet danes novo industrijsko revolucijo, ki pomeni velik skok v razvoju produktivnih sil in tehnološke organizacije produkcijskih procesov, s tem pa tudi velikansko povečanje storilnosti človekove delovne sile. Mar naj ta okoliščina, v nasprotju z Leninovo tezo, pomeni, da monopolni kapitalizem spodbuja in pospešuje tehnični napredek?

Pri razmišljanju o tem vprašanju si je treba priklicati v spomin tole Leninovo misel: »Kolikor veljajo — čeprav zgolj začasno — monopolne cene, toliko izginjajo do neke mere tisti vzroki, ki dajejo pobudo za tehnični, pa torej tudi za vsak drug progres, za napredovanje; toliko se nadalje pojavlja ekonomska možnost, umetno zadrževati tehnični napredek.« Nekoliko niže pa je Lenin zapisal naslednje: »Monopol v kapitalizmu seveda ne more nikdar popolnoma in za zelo dolgo dobo odstraniti konkurence s svetovnega trga... Možnost, znižati proizvodne stroške in povečati dobiček z uvajanjem tehničnih izpopolnitev, deluje seveda v korist sprememb. Toda težnja po zastoju in gnitju, svojstvena monopolu, deluje s svoje strani dalje in prevlada v posameznih industrijskih panogah, v posameznih deželah za neko časovno razdobje« (Imperializem kot najvišji stadij kapitalizma, VIII. pogl.). Lenin govori tedaj o ekonomski možnosti, zadrževati tehnični in vsak drug progres, ter o težnji po zastoju in gnitju, ki je svojska monopolu.

Tezo o zastoju in gnitju je treba zato obravnavati v zvezi s celotno družbeno strukturo monopolnega kapitalizma, ne pa samo v zvezi z njegovim tehničnim in tehnološkim področjem. Teoretično vzeto teži monopol — če ga obravnavamo v absolutnem pomenu in izolirano kot takšen gospodarski organizem, ki obvladuje kakšno industrijsko panogo v celoti — seveda k mrtvilu in zastoju tudi na tehničnem področju. Praktično pa se mora vsak, še tako popolni monopol boriti za tržišča, na njih pa s konkurenco v mednarodnem merilu, kar spet nujno vpliva v smeri tehničnega napredka. Zakaj monopolna podjetja lahko obstoje na tržiščih le, če so konkurenčno sposobna, se pravi, če lahko na teh tržiščih manevrirajo s čim nižjimi proizvajalnimi stroški. Takšne stroške pa je mogoče vzdrževati le pri primernem tehniškem standardu produkcije.

Vendar pa nastaja neskladje v monopolnem kapitalizmu tudi na tem, tehniškem področju, in sicer neskladje med velikimi in majhnimi podjetji. Tehnološke in organizacijske metode, ki jih uporabljajo in neprestano izboljšujejo velika podjetja, so namreč takšnega obsega in narave, da jih ne morejo uporabljati majhna in manjša podjetja. To dejstvo pa ne povzroča samo neenakomernega razvoja produkcijskih možnosti in produktivnosti dela, marveč močno vpliva tudi na kronično nezaposlenost.

Vse to zadeva v glavnem le dogajanje na tehnološkem področju monopolnega kapitalizma. Mnogo pomembnejše za proučevanje teze o njegovem zastoju in gnitju pa je dejstvo, da tehniškemu napredku v velikih in največjih podjetjih ne samo da ne ustreza splošni tehniški progres, temveč da mu tudi ne ustreza splošni družbeni napredek. Le-ta namreč močno zaostaja za velikimi možnostmi, ki jih odpira sodobni razvoj tehnike. To, da bi šel splošni družbeni progres vstric s tehniškim napredkom, ovira ekonomska struktura monopolnega kapitalizma. Možnosti splošnega družbenega napredka bi se lahko realizirale le z zniževanjem cen, kar pa ravno onemogoča kapitalistična koncentracija. Pospešeni proces koncentracije kapitala — ki je med pomembnimi značilnostmi novejšega kapitalizma — preprečuje, da bi se tehniški napredek neposredno in ustrezno zrcalil v napredovanju splošnega družbenega blagostanja.

Tako smo prišli do dveh novih oblik osnovnega protislovja kapitalizma, značilnih za monopolni kapitalizem: do protislovja med tehniškim napredkom v okviru velikih monopolnih podjetij in tehniškim zastojem v okviru majhnih podjetij in pa do protislovja med splošnim tehniškim napredkom ter zaostajanjem ekonomskega in splošnega družbenega blagostanja. Prav v tem pa je bistvo stagnacije in gnitja, ki ju povzroča monopolni kapitalizem. Vzroki za te procese? Prav isti, kakor pri vseh pojavih, ki jih srečujemo v novejšem kapitalizmu: družbena narava modernih produktivnih sil že dolgo ne dovoljuje več, da se z njimi gospodari na privatnolastniški način.

Vzemimo še eno značilnost, ki spremlja kapitalizem na vsej njegovi razvojni poti. To značilnost izraža teza o naraščanju pavperizma med delavskim razredom in delovnim ljudstvom sploh. Tudi v tem primeru bi bilo naivno, če bi hoteli to tezo ilustrirati s trditvami, češ da so delavci v razvitih kapitalističnih deželah lačni, bosí in raztrgani, da spijo pod mostovi, v parkih in podobno. Prav tako pa bi bilo zgrešeno, če bi pritegnili tistim teoretikom, ki trdijo, da je tezo o pavperizaciji delovnega ljudstva demantiral prav monopolni kapitalizem. Gotovo je res, da so velika produkcija, nove metode in organizacije dela in sploh

vsklajevanje produkcijskih procesov z novimi tehniškimi možnostmi, izboljšale delovne pogoje neposrednih proizvajalcev in da so zaposlenim delavcem zvišale življenjsko raven. Vendar pa s to ugotovitvijo teza o pavperizaciji še ni odpravljena. Njeno resničnost je namreč mogoče dokazati celo v primeru delavskega razreda iz najbolj razvitih kapitalističnih dežel, če pri tem upoštevamo gibanje tako imenovane relativne mezde.

Relativno mezdo izraža razmerje med količino dobrin, ki jih delavec lahko nabavi s svojo nominalno mezdo in pa celotnim družbenim produktom, se pravi razmerje med realno mezdo in družbenim produktom. Statistični podatki kažejo, da so se relativne mezde v ZDA znižale za celih 50 % v času med leti 1899 in 1929, tedaj v razdobju, ko je bil v tej, kapitalistično najbolj razviti deželi gospodarski razvoj najhitrejši, čeprav so se v tem istem času nominalne mezde dvignile za 307 %, realne pa za 123 %. V Nemčiji so v razdobju med leti 1914 in 1925 relativne mezde padle za 28 %, medtem ko so nominalne mezde v tem razdobju narastle za 151 %, realne mezde pa so se znižale za 11 %. To se pravi, da je tisti del družbenega produkta, ki si ga lahko prisvajajo neposredni proizvajalci, v razmerju do tistega dela, ki si ga prisvaja buržoazija, v stalnem upadanju. Sicer pa to regresivno gibanje relativne mezde le potrjuje okoliščino, o kateri smo prej govorili, da namreč v monopolnem kapitalizmu splošni družbeni napredek zaostaja za tehničkim progresom. Upoštevati je treba končno tudi še to, da največji del tistega standarda, ki ga imajo danes zaposleni delavci v razvitih kapitalističnih deželah, ni nastal avtomatično ali pa po svobodni volji kapitalistov, marveč si ga je proletariat, organiziran v političnih strankah in sindikalnih organizacijah, priboril v trdih in dolgotrajnih razrednih bojih z buržoazijo.

Vendar pa niti te ugotovitve, ki so tudi podprte le s podatki izpred velike svetovne gospodarske krize, še ne zadevajo bistva teze o pavperizaciji, zakaj do kraja je mogoče tudi to tezo doumeti le v zvezi s strukturo monopolnega kapitalizma kot celote, se spravi kot svetovnega gospodarskega sistema. Tu pa takoj trčimo ob zelo očitno dejstvo, da se namreč v tem sistemu pretaka družbeni produkt iz zaostalih, odvisnih in kolonialnih dežel v razvitejše, tako da je največji del prebivalstva kapitalističnega sveta — zlasti v Afriki, Aziji in Latinski Ameriki — obsojen na bedo in pomanjkanje. Rezultat tega pretakanja presežne vrednosti pa je znano poglobljanje razlik v tehniški in ekonomski razvitosti, v produktivnosti dela in v življenjski ravni, ki razdvaja sodobni svet. Mar se ne očituje tudi v tem dejstvu, in predvsem v tem, proces pavperizacije v svoji posebni, za

monopolni kapitalizem značilni obliki? Še celo več: v tem se očituje tudi proces proletarizacije, in sicer proletarizacije celih ljudstev, ki jim je kolonializem porušil tradicionalne družbenoekonomske sisteme in jih je spremenil v poceni delovno silo, njihove dežele pa v najdišča surovin in gojišča agrarnih produktov. Marxova teza o pavperizaciji tedaj slej ko prej velja za monopolni kapitalizem, prav tako kakor veljajo zanj tudi vse druge zakonitosti klasičnega kapitalizma. Samo pojavljajo se v drugačnih oblikah od tistih, v katerih jih je spoznaval in proučeval utemeljitelj znanstvenega socializma.

Ob teh »starih« nujnostih kapitalističnega družbenoekonomskega sistema pa nastopajo v monopolnem kapitalizmu tudi še nove, ki so značilne samo zanj. Tako je n. pr. sistematična ekonomska intervencija države takšna nujnost, ki je morda najbolj značilna za novejšo razvojno fazo buržoazne družbe. Hote govorimo s tem v zvezi o *nujnosti*, zakaj do naraščajočega ekonomskega pomena buržoazne države je pripeljal ves dosednji razvoj kapitalizma, ki ga giblje, kakor smo že omenili, njegovo osnovno protislovje. Predvsem z ekonomsko intervencijo svoje države skuša danes buržoazija izravnati to protislovje in se mu upirati: vplivati hoče na porazdelitev dohodka, na investicije, kontrolirati hoče ciklična gibanja gospodarstva itd. Priznati je treba, da ji vse to do neke mere tudi uspeva, kar spet le dokazuje, da družbene produktivne sile neizprosno terjajo, da se z njimi tudi družbeno gospodari.

Vsa buržoazna nacionalna gospodarstva se razvijajo danes v smeri državnega kapitalizma. Buržoazna država postaja zato zelo aktiven ekonomski činitelj, tako na področju produkcije kakor na področju razdelitve. Na tem drugem področju je njena poglobljena skrb v tem, da izravnava tisto neuravnovešenost, o kateri smo govorili v zvezi s tezo o stagnaciji in gnitju, namreč naraščajoče nasprotje med produkcijo in konsumom. Z javnimi izdatki, v glavnem v obliki investicijskih del, izravnava buržoazna država upadanje efektivnega povpraševanja s strani privatnih konsumentov in rešuje tako najrazličnejša socialna vprašanja, zlasti pa vprašanje zaposlitve.

Seveda se tudi ekonomska funkcija sodobne buržoazne države ne razvija gladko in brez ovir. Neoviranemu razvoju te funkcije se predvsem upirajo interesi kapitalističnih podjetij. Le-ta namreč slej ko prej teže k temu, da si zagotove maksimalne profite, to pa lahko dosežejo le tako, da utrjujejo svoj položaj na tržiščih. Da bi to dosegla, dvigujejo produktivnost, znižujejo število zaposlene delovne sile, na konsumente pa prevaljujejo izdatke za reklamo, za znanstvena raziskovanja in za morebitne nadpovprečno visoke mezde s tem, da zvi-

šujejo cene svojim proizvodom. Posledice takšnega ravnanja nujno vodijo do brezposelnosti, do zmanjševanja kupne moči privatnih konsumentov in odpirajo vrata v krizo. Zato, da bi se uprla tem pogubnim posledicam, nastopa buržoazna država s svojo zmeraj obsežnejšo in zmeraj ostrejšo ekonomsko intervencijo.

Opisano stanje v ekonomski strukturi monopolnega kapitalizma močno vpliva na njegovo razredno in politično strukturo. Seveda dajeta temeljne značilnosti tej strukturi slej ko prej oba osnovna razreda kapitalistične družbe, buržoazija in proletariat. Znotraj obeh teh razredov pa so se med dosedanjim razvojem izvršile velike spremembe, prav tako pa je prišlo do določenih sprememb tudi v medsebojnem odnosu med obema osnovnima razredoma kakor tudi v odnosu le-teh do drugih razrednih grupacij v današnji buržoazni družbi.

Predvsem velja ugotoviti, da je pomen delavskega razreda močno narastel. Pri tem ne gre samo za naraščanje produkcijskega pomena neposrednih proizvajalcev spričo sodobnega razvojnega stanja tehnike, ki terja kvalificirano in visoko kvalificirano delovno silo. Gre tudi — in celo v prvi vrsti — za naraščanje političnega pomena delavskega razreda v pogojih monopolnega kapitalizma. Nobena buržoazna država ne more danes izvesti količkaj pomembnih ekonomskih in političnih ukrepov, ne da bi si zagotovila poprej podporo ali pa vsaj nevtralen odnos delavskega razreda do teh ukrepov. Ob tej ugotovitvi se ne spuščamo v vprašanje o progresivni naravi takšnih ukrepov, navajamo jo samo zato, ker jasno govori o naraščajočem političnem pomenu delavskega razreda.

Znano je, da je za monopolni kapitalizem značilno zraščanje finančne oligarhije, se pravi lastnikov finančnega kapitala, z vrhovi državne birokracije. S tem, ko je finančna oligarhija dobila bolj ali manj neposredni vpliv na državo, je dobila v svoje roke tudi vsa represivna sredstva, s katerimi je lahko povečala politični pritisk na delavski razred. Le-ta pa je odgovoril na takšno stanje s tem, da se je krepkeje povezal v strokovnih, sindikalnih organizacijah. Nekateri teoretiki v zvezi s tem ugotavljajo, da sta se vršila v novejšem kapitalizmu dva procesa monopolizacije, ki sta šla vzporedno drug ob drugem: na eni strani monopolizacija kapitala, na drugi pa monopolizacija delovne sile. Delavski sindikati da so nosilci monopola na delovno silo in stoje zato kot močan partner nasproti kapitalističnim monopolom.

S svojimi sindikalnimi organizacijami pa neposredni producenti ne stoje samo kot nosilci delovne sile enotno nasproti kapitalističnim monopolom, se pravi nasproti delodajalcem, marveč dobivajo v mnogih primerih prek njih tudi neposreden vpogled v poslovanje industrijskih

podjetij. To velja n. pr. za nacionalizirana podjetja v Angliji, kjer sede v upravnih organih teh podjetij tudi bivši pripadniki ustreznih delavskih sindikatov. V drugačni obliki se dogaja nekaj podobnega tudi v nekaterih industrijskih panogah v ZDA. Tu so si delavci prek sindikalnih organizacij uspeli izbojevati pokojninske sklade v posameznih velikih podjetjih. Kontrolo nad temi skladi, katerih obseg je odvisen od finančnega uspeha podjetja, izvajajo delavci tako, da imajo prek svoje sindikalne organizacije vpogled v poslovanje podjetja. V drugih podjetjih zopet so delavci uspeli, da se ravna višina mezde po stopnji produktivnosti dela. Da bi dognali to produktivnost, morajo delavci dobro poznati poslovanje svojega podjetja. V vseh teh in podobnih primerih se neposredni proizvajalci spoznavajo z ekonomskimi problemi velikih podjetij in gospodarstva sploh ter postajajo tako sposobni za to, da prevzamejo vodstvo gospodarstva povsem v svoje roke. V še večji meri pa velja to za različne oblike tako imenovane ekonomske demokracije, se pravi soupravljanja neposrednih proizvajalcev v gospodarstvu, ki so posebno razširjene v nekaterih državah evropskega Zapada.

Čeprav takšne in podobne oblike sodelovanja neposrednih proizvajalcev pri upravljanju podjetij in gospodarstva v celoti nesporno govore o naraščajoči vlogi in pomenu delavskega razreda, pa se je treba zavedati tega, da gre slej ko prej še vedno za delavski razred, to je za razred mezdnih delavcev. Ta ugotovitev velja seveda v enaki meri tudi za delavce v nacionaliziranih industrijah. Le-te se nahajajo v rokah buržoazne države oziroma njenega birokratičnega in tehnokratskega aparata. Delavec tudi v teh podjetjih ni svoboden ustvarjalec družbenega bogastva, marveč se slej ko prej nahaja v mezdnem odnosu nasproti državi kot monopolistu. Vendar pa vse glasnejše zahteve delavskega razreda po sodelovanju v upravljanju s podjetji in z gospodarstvom kot celoto jasno nakazujejo smer bodočega razvoja h kvalitativni spremembi kapitalističnega družbenoekonomskega sistema. Delavski razred danes vse bolj glasno zahteva, da se ga upošteva kot enakopravnega partnerja tam, kjer se odloča o družbenem bogastvu, ki ga s svojim delom ustvarja.

Prav tako kot delavski razred že dolgo ni več takšen, kot je bil v predmonopolnem kapitalizmu, tako so se med dosedanjim razvojem kapitalistične družbe izvršile velike spremembe tudi z buržoaznim razredom. Toda, medtem ko sta družbena vloga in pomen delavskega razreda neprestano naraščala, so šle spremembe, ki so se vršile v buržoaznem razredu, vprav v nasprotni smeri. V monopolnem kapitalizmu je namreč položaj takšen, da nima buržoazija kot razred lastnikov

produkcijskih sredstev prav nobene za kapitalistično gospodarstvo potrebne družbene vloge več.

To spreminjanje pomena in družbene vloge buržoazije je šlo med razvojem kapitalizma vzporedno s tistim procesom, ki ga je analiziral Marx v III. knjigi Kapitala kot proces oddvajanja kapitala — lastnine do kapitala — funkcije. Razvoj produktivnih sil je namreč pripeljal do tega, da se je moralo upravljanje s temi silami nujno oddvojiti od lastnine nad njimi. Z drugimi besedami: sama privatna lastnina že dolgo, vse od začetka monopolnega kapitalizma sem, ni več legitima-cija za upravljanje v gospodarstvu. Vzemimo primer. So delniške družbe (delniška družba je najpogostejša pravna oblika kapitalističnega monopola), ki imajo tisoč, deset- in sto tisoč, pa tudi več delničarjev. Pri tako velikem številu delničarjev ne more nihče na podlagi lastnine zase zahtevati pravico do upravljanja s kapitalom družbe. Tako se funkcija upravljanja oddvaja od lastnine, s tem pa se spreminja tudi narava same kapitalistične lastnine nad produkcijskimi sredstvi.

Še bolj kot v primeru privatnih monopolov pa se spreminja narava lastnine nad proizvodnimi sredstvi z ekonomsko intervencijo buržoazne države, ki je najznačilnejša poteza novejšega kapitalizma. Ta intervencija tako rekoč izsesava vso gospodarsko vsebino iz lastnine nad proizvodnimi sredstvi kot pravnega inštituta, zakaj najpomembnejši del tistih funkcij, ki so bile nekoč nerazdružno povezane s privatno lastnino, izvršuje sedaj država z najrazličnejšimi oblikami ekonomske intervencije. Družbeno bistvo vseh teh oblik pa je v tem, da si država prisvaja velik del presežne vrednosti, ki jo ustvarjajo neposredni proizvajalci v »privatnih« kapitalističnih podjetjih, in z njim razpolaga. Kolikor se upravljanje s kapitalom oddvaja od lastnine nad njim, toliko izgubljajo pravni lastniki kapitala, se pravi pripadniki buržoaznega razreda, tudi svoje ekonomske funkcije. To okoliščino vsaj posredno osvetljuje tale primer: Leta 1929 je bilo v ZDA še 1076 takšnih državljanov, katerih čisti dohodek je znašal, po odbitku vseh javnih dajatev, več kakor 1.000.000 dolarjev na leto, 43.000 pa je bilo takšnih, katerih letni čisti dohodek je znašal od 100 tisoč do 1 milijon dolarjev. Leta 1953 pa je bilo le še 53 državljanov prve in 7.000 državljanov druge kategorije. Ti podatki pa obenem zrcalijo tudi proces koncentracije in centralizacije kapitala v ZDA, zaradi katerega postaja število velikih kapitalističnih lastnikov zmeraj manjše.

Če smo dejali, da v monopolnem kapitalizmu buržoazija nima nobene za kapitalistično gospodarstvo potrebne družbene vloge več, s tem nikakor nismo hoteli zanikati še vedno velike ekonomske in po-

litične moči, ki jo ima najvišja plast buržoaznega razreda, finančna oligarhija. Na to vprašanje je treba gledati s stališča koncentracije in centralizacije kapitala, ki se razvija v novejšem kapitalizmu s pospešenim tempom. Kako daleč je pripeljal ta proces, ki povzroča tudi močno interesno in politično diferenciacijo v kapitalističnem razredu samem, naj pokaže naslednjih nekaj podatkov. V Franciji je l. 1955 odpadlo na 0.10 % vseh proizvodnih podjetij 39.4 % celokupne industrijske proizvodnje, oziroma 47.8 % izplačanih mezd. V Švici je l. 1955 0.9 % skupnega števila delniških družb kontroliralo 50 % domačega akcijskega kapitala. V Veliki Britaniji kontrolira 512 delniških družb 77 % vsega britanskega akcijskega kapitala, oziroma 43 % britanske industrijske proizvodnje. V Zapadni Nemčiji je l. 1953 0.14 % skupnega števila delniških družb kontroliralo 50 % proizvodnje v težki industriji in rudarstvu. V ZDA pa je l. 1950 200 vodilnih industrijskih družb kontroliralo 40.5 % celotne proizvodnje ameriške industrije in rudarstva.

Za vsemi temi ključnimi podjetji oziroma gospodarskimi panogami stojijo seveda kapitalisti, stoji buržoazija. Pri tem pa niso prav nič pomembne množice delničarjev in pa majhnih in srednjih podjetnikov, temveč so pomembni samo tisti, ki v teh podjetjih resnično odločajo. Pravni mehanizem v monopolih namreč dopušča, da se je mogoče dokopati do odločilnega položaja v njih že z relativno drobnim paketom delnic. V tem pogledu daje zanimive informacije poročilo za kongres belgijskih socialističnih sindikatov l. 1956. Iz tega poročila je razvidno, da ima v 100 največjih belgijskih industrijskih družbah 180 ljudi 700 mandatov, se pravi 40 % vseh upravnških, direktorskih in komisarških mest, da pripada tem ljudem 71 predsedniških mest v upravnih odborih omenjenih družb in da ima samo 15 belgijskih družin v svojih rokah 42 predsedniških mest v upravnih odborih pri 100 največjih podjetjih dežele, ki razpolagajo skupno z aktivo 500 milijard belgijskih frankov. Ti primeri nazorno osvetljujejo veliko ekonomsko — prek nje pa tudi politično — moč neznatno majčkenege dela današnje buržoazije.

Po vsem teh lahko storimo glede na spremembe, ki so se izvršile v buržoaznem razredu med dosedanjim razvojem kapitalistične družbe, naslednjo ugotovitev. Buržoazija v celoti je v monopolnem kapitalizmu prenehala biti družbeni činitelj, ki bi bil potreben za funkcioniranje in obstoj kapitalističnega gospodarstva. Zaradi koncentracije in centralizacije kapitala izgublja največji del buržoaznega razreda ekonomske funkcije v mehanizmu tega gospodarstva, po drugi strani pa silno narašča ekonomska moč številčno drobne plasti finančne oligarhije. Le ta je tesno povezana z vodilno birokracijo kapitalističnih mo-

nopolov kakor tudi z birokratičnimi vrhovi buržoazne države. Iz te svojevrstne zveze nastaja tista razredna grupacija, ki predvsem stoji nasproti proletariatu v njegovem današnjem razrednem boju, pa tudi nasproti kolonialnim in odvisnim ljudstvom v njihovem boju za samostojnost in svobodo.

Navedli smo nekaj značilnosti novejšega kapitalizma. Vse te značilnosti izvirajo iz osnovnega protislovja med družbeno naravo proizvodnje in privatnim prilaščanjem, ali z drugimi besedami, iz protislovja med razvojnim stanjem produktivnih sil in pa kapitalističnim sistemom produkcijskih odnosov. Ta sistem je postal preozek, da bi se v njem še lahko razvijale produktivne sile; svobodno se lahko razvijajo naprej le še v okviru takšnih produkcijskih odnosov, ki bodo ustrezali njihovi družbeni naravi, se pravi v okviru socialističnih produkcijskih odnosov.